

ACTA HISTRIAE
24, 2016, 3

UDK/UDC 94(05)

ISSN 1318-0185

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper
Società storica del Litorale - Capodistria

ACTA HISTRIAE
24, 2016, 3

KOPER 2016

ISSN 1318-0185

UDK/UDC 94(05)

Letnik 24, leto 2016, številka 3

**Odgovorni urednik/
Direttore responsabile/
Editor in Chief:**

Darko Darovec

**Uredniški odbor/
Comitato di redazione/
Board of Editors:**

Gorazd Bajc, Furio Bianco (IT), Flavij Bonin, Dragica Čeč, Lovorka Čoralić (HR), Darko Darovec, Marco Fincardi (IT), Darko Friš, Aleksej Kalc, Borut Klabjan, John Martin (USA), Robert Matijašić (HR), Darja Mihelič, Edward Muir (USA), Egon Pelikan, Luciano Pezzolo (IT), Jože Pirjevec, Claudio Povoło (IT), Vida Rožac Darovec, Andrej Studen, Marta Verginella, Salvator Žitko

**Urednika/Redattori/
Editors:**

Gorazd Bajc, Urška Lampe

**Prevodi/Traduzioni/
Translations:**

Urška Lampe (angl., slo.), Gorazd Bajc (it.)

**Lektorji/Supervisione/
Language Editor:**

Urška Lampe (angl., slo.), Gorazd Bajc (it.)

**Stavek/Composizione/
Typesetting:**

Grafis trade d.o.o.

**Izdajatelj/Editore/
Published by:**

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko / Società storica del Litorale®

**Sedež uredništva/Sede
della redazione/ Address
of Editorial Board:**

SI-6000 Koper/Capodistria, Kreljeva/Via Krelj 3,
e-mail: annaleszdjp@gmail.com, internet: <http://www.zdjp.si/>

Tisk/Stampa/Print:

Grafis trade d.o.o.

Naklada/Tiratura/Copies:

300 izvodov/copie/copies

**Finančna podpora/
Supporto finanziario/
Financially supported by:**

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije / Slovenian
Research Agency

**Slika na naslovnici/
Foto di copertina/
Picture on the cover:**

*Nedelja v Peroju / Domenica a Peroi / Sunday in Peroj – August
Tischbein, August Selb: Memorie di un viaggio pittorico nel litorale
austriaco (Trieste 1842)*

Redakcija te številke je bila zaključena 16. decembra 2016.

Revija Acta Histriae je vključena v naslednje podatkovne baze / Gli articoli pubblicati in questa rivista sono inclusi nei seguenti indici di citazione / Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in: Thomson Reuters: Social Sciences Citation Index (SSCI), Social Scisearch, Arts and Humanities Citation Index (A&HCI), Journal Citation Reports / Social Sciences Edition (USA); IBZ, Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur (GER); International Bibliography of the Social Sciences (IBSS) (UK); Referativnyi Zhurnal Viniti (RUS); European Reference Index for the Humanities (ERIH); Elsevier B. V.: SCOPUS (NL)

Vsi članki so v barvni verziji prosto dostopni na spletni strani: <http://www.zdjp.si>.

All articles are freely available in color via website <http://www.zdjp.si>.

VSEBINA / *INDICE GENERALE* / *CONTENTS*

- Miloš Krivokapić, Nenad Perošević:** Čuvanje i/ili gubljenje etnolingvističkog identiteta istarskih Crnogoraca 463
Conservazione e/o perdita dell'identità etnolinguistica dei montenegrini dell'Istria
The preserving and/or losing ethno-linguistic identity of the Istrian Montenegrins
- Saša Milić:** Ličnost i prosvjetiteljski rad Svetog Petra Cetinjskog 491
La personalità e l'opera pedagogica di San Pietro di Cetinje
Personality and illuminatory work of St. Petar of Cetinje
- Slavko Burzanović, Olivera Popović:** Vico Mantegazza e il Montenegro 511
Vico Mantegazza and the Montenegro
Vico Mantegazza in Črna gora
- Adnan Prekić:** Komunizam i obrazovanje: iskustva Crne Gore 1945–1955 527
Il comunismo e l'istruzione: l'esperienza del Montenegro 1945–1955
Communism and education: the experience of Montenegro 1945–1955
- Dragutin Papović:** Unutrašnji sukobi u Barskoj nadbiskupiji 1965–1970 543
Conflitti interni nell'arcidiocesi di Antivari 1965–1970
Internal conflicts in Bar archdiocese 1965–1970
- Aleš Maver:** Arbogastova »germanska« karijera 561
La carriera »germanica« di Arbogaste
Arbogast: a »Germanic« career
- Roberto Vaccher:** La guerra di Candia: un confronto di mezzi e risorse 573
The war of Candia: a confrontation of means and resources
Kandijska vojna: primerjava sredstev in virov
- Klemen Kocjančič:** Partizansko zaslišanje sovražnikovega osebja: na primeru 7. SS-gorskega šolskega in nadomestnega bataljona 597
L'interrogatorio partigiano del nemico: il caso del SS-Gebirgsjäger-Ausbildungs- und Ersatz-Bataillon 7
Partisan interrogation of enemy personnel: on example of the SS-Gebirgsjäger-Ausbildungs- und Ersatz-Bataillon 7

Boris Koroman: Radnički tisak i problemi koncepta samoupravljanja u kulturi u Hrvatskoj 70-ih i 80-ih godina 20. st.	615
<i>Delavski tisk in problemi koncepta samoupravljanja v hrvaški kulturi v 70-ih in 80-ih letih 20. stoletja</i>	
<i>Workers' print media and the issues of the Socialist Self-Management cultural policy in Croatia through the 70s and 80s</i>	
Jože Pirjevec: Jugoslovanska kriza v arhivu Stasi (1980–1989)	643
<i>La crisi jugoslava degli anni Ottanta alla luce dei documenti Stasi</i>	
<i>The Yugoslav crisis in the Stasi archives (1980–1989)</i>	
Marlena Kokisheva, Valeriya Nedlina: Kuy: traditional genre in contemporary music of Soviet and Post-Soviet Kazakhstan	663
<i>Kuy: genere tradizionale nella musica contemporanea del Kazakistan nell'epoca sovietica e post-sovietica</i>	
<i>Kuy: tradicionalna zvrst sodobne glasbe v sovjetskem in post-sovjetskem Kazahstanu</i>	
Navodila avtorjem	677
<i>Istruzioni per gli autori</i>	680
<i>Instructions to authors</i>	684

UNUTRAŠNJI SUKOBI U BARSKOJ NADBISKUPIJI 1965–1970

*Dragutin PAPOVIĆ*Univerzitet Crne Gore, Filozofski fakultet, 81400 Nikšić,
Danila Bojovića bb, Crna Gora
e-mail: papovicd@t-com.me

IZVLEČEK

Članek obravnava spore v črnogorski nadškofiji Bar. Prvi je izbruhnil med tamkajšnjim nadškofom Aleksandrom Tokićem in albanskimi duhovniki, ki se niso strinjali z nadškofovo projugoslovansko politiko, kakor tudi z imenovanjem duhovnikov iz Slovenije na najpomembnejše položaje v nadškofiji. Drugi konflikti so se pojavili v zvezi s položajem hrvaškega župnika Iva Bušića, predsednika Združenja katoliških duhovnikov Črne Gore, ki je bil blizu socialističnim oblastem Črne Gore. Konflikti so izbruhnili leta 1965 in bili so med najpomembnejši dogodki v sodobni zgodovini nadškofije Bar. Pretresli so nadškofijo in poseči sta morala Sveti Sedež in Sveta kongregacija za širjenje vere. Članek temelji predvsem na podlagi neobjavljenih arhivskih virov fonda Republiške komisije za verska vprašanja, ki je delovala v okviru Izvršnega sveta Skupščine Socialistične republike Črne Gore.

Ključne besede: Bar nadškofija, Aleksandar Tokić, albanski duhovniki, Ivo Bušić, nacionalizem, Sveti Sedež, Sacra congregatio de propaganda fide

CONFLITTI INTERNI NELL'ARCIDIOCESI DI ANTIVARI 1965–1970

SINTESI

L'articolo tratta i conflitti interni nell'arcidiocesi montenegrina di Antivari. Il primo dissidio nacque tra l'arcivescovo Aleksandar Tokić e i preti di nazionalità albanese che non concordavano con la sua politica filojugoslava né con la designazione alle posizioni più importanti nell'arcidiocesi di preti dalla Slovenia. Il secondo conflitto riguardava la posizione del prete croato Ivo Burić, presidente dell'Associazione dei sacerdoti cattolici di Montenegro, vicino alle autorità governo socialista del Montenegro. Questi conflitti sorsero nel 1965 e furono gli eventi più importanti nella storia contemporanea dell'arcidiocesi di Antivari. Scossero notevolmente l'Arcidiocesi di Antivari e dovettero intervenire la Santa Sede e la Sacra Congregazione di propaganda fide. L'articolo si basa in particolar modo sulle fonti archivistiche inedite del fondo della Commissione della Repubblica per le questioni religiose che operò all'interno del Consiglio esecutivo dell'Assemblea popolare della Repubblica socialista di Montenegro.

Parole chiave: arcidiocesi di Antivari, Aleksandar Tokić, preti albanesi, Ivo Bušić, nazionalismo, Santa Sede, Sacra congregatio de propaganda fide

UVOD

Barska nadbiskupija je jedna od najstarijih vjerskih institucija u Crnoj Gori. Ona baštini tradiciju Dukljanske biskupije, koja se prvi put pominje u V vijeku, Dukljanske nadbiskupije, koja je postojala od kraja IX do početka XI vijeka i Dukljansko-barske nadbiskupije koja je formirana u drugoj polovini XI vijeka (Andrijašević, Rastoder, 2006, 53–54). Faktički je bila državna crkva, i njoj je pripadalo gotovo cijelo stanovništvo Dukljanske države (Andrijašević, Rastoder, 2006, 54–55). Od XV vijeka dukljansko-barski nadbiskup je nosio titulu *Primas Srbije* jer su se pod njegovom jurisdikcijom nalazili katolici u Srbiji.

Zbog potpadanja dukljanske države pod vlast Srbije i postepenog prelaska većine stanovništva u Crnoj Gori u pravoslavlje, a potom i islamizacije u vrijeme osmanske vlasti, Dukljansko-barska nadbiskupija je izgubila uticaj i značaj koji je imala u srednjem vijeku. Državne, etničke i vjerske promjene uticale su na to da Barska nadbiskupija umjesto dominantne i dukljanske crkve, postane vjerska institucija koja je po broju vjernika najmanja u Crnoj Gori, a većinu njenih vjernika su činili katolički Albanci u Baru, Ulcinju i Podgorici. Kada su ovi krajevi 1878. godine vraćeni Crnoj Gori Barska nadbiskupija nije postojala, jer je od 1867. godine bila u sastavu Skadarske nadbiskupije (Andrijašević, Rastoder, 2006, 226).

Nakon potpisivanja Konkordata između Crne Gore i Vatikana 1886. godine, Barska nadbiskupija je obnovljena i dobila je jurisdikciju na teritoriji Knjaževine Crne Gore. Imala je 11 župa u kojima je živjelo oko 6.500 katolika, uglavnom Albanaca i to na području Podgorice, Bara i Ulcinja (Andrijašević, Rastoder, 2006, 226). Barska nadbiskupija je 1923. godine dobila 4 župe: Traboino, Grude, Tuzi i Klezna, kao područje Apostolske administracije (Folić, 2007, 44). Tada je imala tri dekanata i 20 župa. Svoj teritorijalni opseg Barska nadbiskupija je zaokružila 1969. godine kada je područje župe Gusinje papskom bulom izuzeto iz nadležnosti Skopske biskupije i predato na upravljanje barskom nadbiskupu (Folić, 2007, 122). Barska nadbiskupija je u okviru Rimske kurije i Svete Stolice bila podređena Svetoj kongregaciji za širenje vjere (*Sacra congregatio de propaganda fide* – skraćeno *Propaganda fide*), što je značilo da je ona misionarska institucija koja djeluje u nekatoličkom području.¹

Za Katoličku crkvu u Jugoslaviji i Crnoj Gori u ovom periodu najvažnija su bila dva događaja. To su održavanje Drugog vatikanskog koncila i potpisivanje Protokola između Svete Stolice i Jugoslavije. Na Drugom vatikanskom koncilu, koji se završio 1965. godine, usvojene su odluke koje su označile novi pravac u djelovanju Katoličke crkve. Među odlukama se nalazi i Dekret o ekumenizmu u kome se poziva na jedinstvo svih hrišćana i hrišćanskih crkava (Turčinović, 1986, 207). U Dekretu o pastirskoj službi je navedeno da biskupi treba da pokažu da Katolička crkva vodi majčinsku brigu prema svim ljudima, bili oni vjernici ili nevjernici, i da treba da promovišu ekumenizam onako kako je to Crkva odredila (Turčinović, 1986, 267. i 273). Biskupima je određeno da u okviru svoje službe aktivno saraduju sa javnim vlastima, i da svoje vjernike podstiču na

1 DACG, 411, kutija (k.) 23, Informacija o aktivnosti vjerskih zajednica u SR Crnoj Gori, Titograd, 1968.

poslušnost pravednim zakonima i na poštovanje zakonito postavljenih vlasti (Turčinović, 1986, 275).

Drugi događaj je bio normalizacija odnosa između Jugoslavije i Svete Stolice koji su nakon proglašenja zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca za kardinala prekinuti u decembru 1952. Godine (Akmadža, 2003, 197). Pregovori za obnavljanje odnosa su počeli početkom 60-ih, a 1966. godine potpisan je *Protokol o razgovorima između predstavnika SFRJ i predstavnika Svete Stolice*. Protokol je garantovao slobodno obavljanje vjerskih funkcija i obreda, i dozvoljavao je jurisdikciju Svete Stolice nad Katoličkom crkvom u duhovnim, vjerskim i crkvenim stvarima (Radić, 2002, 531–532). Vatikan je prihvatio da sveštenici ne mogu zloupotrebljavati svoje funkcije u političke svrhe. Nakon toga je u novembru 1966. godine došlo do razmjene izaslanika između Svete Stolice i Jugoslavije (Akmadža, 2004, 501). Za jugoslovenskog izaslanika imenovan je Vjekoslav Cvrlija, a za apostolskog delegata i izaslanika Svete Stolice pri Vladi SFRJ nadbiskup Mario Kanja. Potupna uspostava diplomatskih odnosa izvršena je 1970. godine. Naredne godine Josip Broz Tito je posjetio Vatikan, odnosno papu Pija VI. Tito je bio prvi predsjednik neke komunističke države koji je stupio na tlo Vatikana (Pirjevec, 2013, 304). Vatikan je tada na Jugoslaviju gledao kao na model suživota država i crkve u komunističkom bloku (Pirjevec, 2013, 305).

UZROCI SUKOBA U BARSKOJ NADBISKUPIJI

Najznačajniji zadaci Ordinarijata Barske nadbiskupije u ovom periodu su proizlazili iz odluka Drugog vatikanskog koncila, Protokola između SFRJ i Svete Stolice i osobenosti misionarskog položaja Nadbiskupije. U skladu sa tim obavezama djelovao je barski nadbiskup dr Aleksandar Tokić, koji je tu dužnost obavljao od 1955. godine.² Nosio je titulu *Nadbiskup barski i Primas srpski*, a pored njega u nadbiskupiji je bilo 18 sveštenika.³ Tokić je nastojao da održava dobre odnose s vlastima Crne Gore. U septembru 1965. godine u Saveznoj komisiji za vjerska pitanja u Beogradu izjavio je da su odnosi između Katoličke crkve i vlasti u Crnoj Gori dobri.⁴ Iako nije ispoljavao nacionalni identitet, Tokić je u javnosti navodio da je projugoslovenski orijentisan. U jugoslovenskoj ambasadi u Rimu u oktobru 1965. godine izjavio je da želi da strogo nastavi tradiciju jugoslovenstva prethodnog barskog nadbiskupa Nikole Dobrečića i drugih jugoslovenofila u Katoličkoj crkvi.⁵ Prema procjeni crnogorske vlasti, nadbiskup Tokić je bio lojalan, tolerantan, spreman za saradnju, a njegove izjave su bile rodoljubive i jugoslovenski orijentisane.⁶ Nadbiskup Tokić je u učestvovao na svim sesijama Drugog

2 Tokić Aleksandar (Stari Bar, 1911 – Bar, 1979), nadbiskup barski od 1955. do 1979. godine. Teologiju i filozofiju završio u Rimu gdje je zaređen za sveštenika 1937. godine. U Barskoj nadbiskupiji obavljao je niz dužnosti. Za pomoćnog biskupa sa pravom nasljedstva imenovan je 1952. Godine (ILCG, 1143).

3 DACG, 411, k. 20, Informacija o nekim pitanjima u Nadbiskupiji Bar, Titograd, 18. 10. 1966.

4 DACG, 411, k. 19, Zabeleška o prijemu u Saveznoj komisiji za verska pitanja nadbiskupa barskog Aleksandra Tokića, Beograd, 10. 9. 1965.

5 DACG, 411, k.19, Zabeleška o razgovoru sa barskim nadbiskupom A. Tokićem, Rim, 14. 10. 1965.

6 DACG, 411, k. 27, Odnosi sa Katoličkom crkvom, Titograd, 28. 1. 1970.

vatikanskog koncila i, u skladu sa njegovim odlukama, propagirao je zbliženje i ujedinjenje hrišćanskih crkava. Tokić je 1966. godine potpisivanje Protokola između Vlade SFRJ i Svete Stolice pozitivno ocijenio.⁷

Tokićevo jugoslovenstvo je izazvalo negodovanje sveštenika albanske nacionalnosti, koji su bili većina. Od 18 sveštenika Barske nadbiskupije 14 su bili Albanci. Oni su smatrali da bi Ordinarijat nadbiskupije više pažnje trebalo da posveti potrebama vjernika albanske nacionalnosti koji su činili većinu katolika u nadbiskupiji. Razlog za njihovo nezadovoljstvo je bilo i to što je generalni vikar i najbliži Tokićev saradnik bio Jakov Rendić, po nacionalnosti Slovenac. Sveštenici albanske nacionalnosti su smatrali da ova funkcija treba da pripadne nekome od njih. Zbog toga je sredinom 1965. godine došlo je do prvog sukoba između Ordinarijata i albanskih sveštenika Barske nadbiskupije. Sveštenici: Marko Kolović, Ante Marđokić, Petar Perkolić, Anzelmo Marstjepović i Marko Bakočević su zahtijevali smjenu i premještanje don Jakova Rendića.⁸ No, nadbiskup je ignorisao ovaj zahtjev. Pored toga, on je 1966. godine za župnika u Titogradu postavio Josipa Bakana, Slovenca i pripadnika salezijanskog reda. U Titogradu, na Koniku, gradila se nova crkva i nadbiskup Tokić je smatrao da završetak ove crkve predstavlja važan zadatak u obavljanju misionarske dužnosti nadbiskupije, i tu župu je povjerio slovenačkim salezijancima. Dovodjenje župnika iz Slovenije i potiskivanje sveštenika Albanaca iz Titograda i sa upravljačkih pozicija u nadbiskupiji izazvalo je ozbiljan sukob između nadbiskupa i sveštenika albanske nacionalnosti.

U prvoj polovini septembra 1966. godine don Simon Filipaj i padre Anzelmo Marstjepović su predali nadbiskupu Tokiću predstavku s potpisima 12 sveštenika albanske nacionalnosti u kojoj su tražili: da se što prije omoguće knjige na albanskom jeziku za bogoslužjenje i katehizaciju, da se titogradska župa dodijeli svešteniku iz albanske nacionalnosti (pod obrazloženjem da je oko 95 % katoličkih vjernika u Titogradu albanske nacionalnosti, da paroh Bakan ne zna albanski jezik i da su zbog toga protestovali albanski vjernici), da se imenuju četiri konzulatora u nadbiskupiji iz redova sveštenika albanske nacionalnosti, da se iz redova albanskih sveštenika imenuje generalni vikar i da se u nadbiskupiji imenuje sekretar iz redova albanskih sveštenika.⁹ Predstavka je nadbiskupu predata s napomenom da se pozitivno odgovori u roku od mjesec dana, a u protivnom će obavijestiti zagrebačkog nadbiskupa kardinala dr Franja Šepera i prefekta Kongregacije *Propaganda fide*. Predstavku su potpisali sveštenici: don Simon Filipaj – Gruda (Titograd), padre Anzelmo Marstjepović – Tuzi (Titograd), padre Egidije Berišaj – Hoti (Titograd), padre Josip Jankaj – Zatrijebač (Titograd), padre Deda Markolaj – Livari (Bar), padre Pavle Marvulić – Ulcinj, don Petar Perkolić – Cetinje, don Marko Kolović – Klezna (Ulcinj), don Anto Marđokić – Sv. Nikola (Ulcinj), don Frano Markić – Livari (Bar), don Roko Mirdita – Salč (Ulcinj) i don Tomo Kočović – Šestani (Bar). Dva sveštenika

7 DACG, 411, k. 20, Republička komisija za vjerska pitanja – Saveznoj komisiji za vjerska pitanja, Titograd, 6. 12. 1966.

8 DACG, 411, k. 19, Sekretarijat unutrašnjih poslova (SUP) SR Crne Gore, Uprava državne bezbjednosti, Titograd, 12. 3. 1965.

9 DACG, 411, k. 20, Informacija o nekim pitanjima u Nadbiskupiji Bar, Titograd, 18. 10. 1966.

albanske nacionalnosti nijesu potpisala predstavku: Josip Demirović iz Nikšića i Marko Bakočević iz Ulcinja, dok predstavku nijesu potpisala četvorica sveštenika nealbanske nacionalnosti: don Ivo Bušić, don Jakov Rendić, Josip Dević i Matija Peranović. Među potpisnicima predstavke bilo je i članova Udruženja katoličkih sveštenika Crne Gore. Zahtjevi iz predstavke su bili pokušaj da sveštenici Albanci zauzma sva uticajna mjesta u nadbiskupiji, kako bi je pretvorili u nacionalnu instituciju.

O ovoj predstavi crnogorsku vlast, odnosno Komisiju za vjerska pitanja Izvršnog vijeća Crne Gore, izvijestio je don Ivo Bušić, župnik iz Sv. Đorđa u Ulcinju, koji je bio i predsjednik Udruženja katoličkih sveštenika Crne Gore od osnivanja 1953. godine. Vlast je preko Udruženja nastojala da sprovodi svoju politiku, a naročito ideologiju bratstva i jedinstva. U Pravilima Udruženja je navedeno da će se rimokatolički sveštenici, između ostalog, zalagati i za maksimalnu saradnju sa državnim vlastima na platformi očuvanja i učvršćivanja tekovina Narodnooslobodilačke borbe (Folić, 2007, 219). U tome je don Ivo Bušić imao zapaženu ulogu.¹⁰ Takvim držanjem sebe je svjesno doveo u težak položaj prema Vatikanu i biskupima, i zbog toga je bio izolovan u nadbiskupiji. Nadbiskup Tokić nije bio blagonaklon prema Udruženju jer Katolička crkva ovakva Udruženja u jugoslovenskim republikama nije priznala (Folić, 2007, 218). Zbog toga većina sveštenika nije pristupila Udruženju. Rad Udruženja je bio slab, a od 1954. godine na području Barske nadbiskupije samo je don Ivo Bušić od članova ovog Udruženja bio aktivan, dok su ostali sveštenici bili članovi samo na papiru (Folić, 2007, 223). Tokić je tolerisao Bušića zbog potrebe da ima partnerske odnose sa crnogorskim vlastima. S druge strane, ostali sveštenici nijesu imali dobar odnos sa Bušićem. S obzirom na to da je bio Hrvat, sveštenici Albanci su u njemu vidjeli još jednog stranca, a animozitet prema njemu je bio pojačan jer je bio na čelu Udruženja, jugoslovenski orijentisan i blizak vlastima. Povod za otvoreni sukob s Bušićem bilo je njegovo premještanje iz župe Sv. Đorđe. Nakon 36 godina službovanja u toj župi Bušić je, zbog zdravstvenih razloga, od nadbiskupa tražio premještanje u župu Titograd. No, kako je nadbiskup u ovu župu doveo salezijanca Josipa Bakana, on je Bušiću predložio da pređe u Ulcinj. Bušić je to prihvatio 1966. godine, ali je bio protiv postavljanja sveštenika Filipa Simonaja u župu Sv. Đorđe jer je smatrao da je Simonaj izraziti albanski nacionalista. To je, paralelno sa predstavkom 12 sveštenika, radikalizovalo unutrašnji sukob u nadbiskupiji.

10 Don Ivo Bušić je rođen 1908. godine u Vinjeti kod Imotskog. Kao mladi sveštenik, poredstvom barskog nadbiskupa Nikole Dobrečića, došao je u Ulcinj 1930. godine u selo i župu Sveti Đorđe na jugoslovensko-albanskoj granici. Prije rata je bio opoziciono orijentisan i družio se sa članovima KPJ u Ulcinju Boškom Strugarom i Bogdanom Vujoševićem, zbog čega su ga zvali "crveni pop". U toku rata je saradivao sa partizanskim pokretom. Nakon oslobođenja Ulcinja bio je izabran za predsjednika mjesnog Narodnog fronta. Tokom sukoba sa Informbiroom bio je na meti albanske obavještajne službe Sigurimije, a radio Tirana je nekoliko puta pominjao njegovo ime s ciljem da ga omalovaži i diskredituje kod albanskog stanovništva na području Crne Gore. Prema izjavama vlasti, usluge koje je Bušić činio vlastima i crnogorskom društvu su bile velike naročito prilikom formiranja Udruženja katoličkih sveštenika (DACG, IVCG, 411, k. 28, Republička komisija za vjerska pitanja – Kabinetu predsjednika Izvršnog vijeća Skupštine SR Crne Gore, Titograd, 5. 1. 1971).

POKUŠAJI NADBISKUPA TOKIĆA DA RIJEŠI SUKOB

Nadbiskup Tokić je bio u teškoj situaciji. Za pomoć se obratio crnogorskim vlastima i Biskupskoj konferenciji u Zagrebu, koja je bila najviši organ Katoličke crkve u Jugoslaviji. Tokić je u septembru 1966. godine posjetio Komisiju za vjerska pitanja.¹¹ Pitao je Komisiju da li ima smetnje da u parohiji Sv. Đorđa postavi sveštenika Simona Filipaja umjesto don Iva Bušića. Tokić je za Filipaja naveo da je ohol i nacionalno neizživljen. Sekretar Komisije Božo Martinović je ocijenio da je Tokić ovo iznio pred Komisijom vjerovatno pod uticajem Bušića, i iz straha da ne bi pogriješio, napominjući da se ne radi ni o kakvom subjektivnom sukobu između Bušića i Filipaja. Martinović je Tokiću odgovorio da je postavljanje sveštenika unutrašnja stvar crkve. Na predlog Martinovića odlučeno je da se postavljanje sveštenika u parohiji Sv. Đorđe prolongira do nadbiskupovog povratka iz Zagreba. Tokić Komisiju nije obavijestio o predstavi već je samo naveo da među sveštenicima u nadbiskupiji ima netrpeljivosti. Izjavio je da sveštenici albanske nacionalnosti protestuju što je u Titogradu za paroha postavljen Josip Bakan, porijeklom Slovenac, koji nije znao albanski jezik. Naveo je da i pored protesta neće zamijeniti Bakana, već da će Bakanu dodjeliti jednog sveštenika albanske nacionalnosti koji će mu pomagati u izvođenju obreda.

Po povratku iz Zagreba Tokić je posjetio Komisiju u oktobru 1966. godine gdje mu je ponovljeno da se Komisija ne miješa u postavljanje sveštenika, i da nema ništa protiv da se Filipaj postavi umjesto Bušića. Tokić se na Biskupskoj konferenciji u Zagrebu o predstavi 12 sveštenika konsultovao sa hrvatskim nadbiskupom i kardinalom Franjom Šeperom, splitskim nadbiskupom Franem Franićem i vrhbosanskim nadbiskupom Smiljanom Čekadom, koji su mu rekli da treba da odgovori energično ili da kapitulira.¹² Zbog toga je nakon povratka sa Biskupske konferencije odgovor Tokića bio oštar i energičan.

Nadbiskup je početkom oktobra 1966. godine dostavio cirkularno pismo svim župskim uredima Barske nadbiskupije i Apostolske administrature u kome je odgovorio na predstavku.¹³ Tokić je naveo da je predstavka 12 sveštenika u stvari ultimatum. Izjavio je da bi i pored „ultimatuma dvanaestorice“ bile izdate potrebne knjige na albanskom jeziku i da je u programu Ordinarijata izdavanje najprije misala za sveštenike i vjernike a kasnije i molitvenika i katehizme. Tokić je naveo da se u svim župama, osim u jednoj, gdje Albanci čine većinu stanovništva nalaze sveštenici albanske nacionalnosti. Nadbiskup je „potpisnike ultimatum“ optužio da nastupaju kao albanski nacionalisti i da, na osnovu činjenice da Albanci momentalno čine većinu katolika u nadbiskupiji, hoće da preuzmu crkvenu vlast u svoje ruke i da stvore jednu albansku nadbiskupiju. Tokić je naveo da ti sveštenici zaboravljaju da je Barska nadbiskupija misija i da prema tome nije samo za albansku manjinu već i za crnogorsku većinu „jer je ona danas najvećim dijelom izvan Katoličke crkve kojoj je nekad pripadala“. Za potpisnike predstavke je izjavio da

11 DACG, 411, k. 20, Zabilješka o posjeti nadbiskupa barskog Aleksandra Tokića Republičkoj komisiji za vjerska pitanja, Titograd, 16. 9. 1966.

12 DACG, 411, k. 20, Republička komisija za vjerska pitanja – Saveznoj komisiji za vjerska pitanja, Titograd, 6. 12. 1966.

13 DACG, 411, k. 20, Informacija o nekim pitanjima u Nadbiskupiji Bar, Titograd, 18. 10. 1966.

gube iz vida da s razvojem Titograda i Bara katolici albanske nacionalnosti neće biti u većini, i da pretjeruju kada kažu da 95 % katolika Titograda čine Albanci. Većina katolika jesu bili Albanci ali ni svi Albanci, a naročito djeca i omladina, nijesu dobro poznavali albanski koliko srpskohrvatski jezik. Tokić je naveo da će u Titogradu biti potreban i sveštenik albanske nacionalnosti i da će, čim se završi crkva na Koniku, doći Albanac iz salezijanskog reda. Poručio je da salezijance nije slučajno doveo u Titograd, i da su oni bolji sveštenici od potpisnika predstavke. Za dovođenje salezijanaca Tokić je izjavio:

I učinio sam što sam smatrao po savjesti da je najbolje. I kada sam već jednom učinio taj potez svakako jedan od najznačajnijih u mome episkopatu – neću ići natrag, to jest neću izdati salezijance i kad bih znao da ću izgubiti položaj nadbiskupa i kad bih znao da ću izgubiti život.

Tokić se složio sa zahtjevom da je neohodno imenovati konzulatore i da je o tome u aprilu 1966. godine pisao Kongregaciji *Propaganda fide*, ali je naveo da su sveštenici konsultovani oko svih važnih pitanja i da je Rendić uvijek bio predusretljiv u tom pravcu. Nadbiskup je smatrao da imenovanje sekretara nije aktuelno, da zadržava pravo i slobodu da u tom pitanju postupi kako smatra da je najbolje i da odabere onoga ko mu najviše odgovara. Poručio je da ima u vidu duhovne potrebe Albanaca i da će oni dobiti potrebne crkvene knjige, a da je ugovor sa franjevcima dokaz da se misli i na pastorizaciju u Albaniji kada to prilike omoguće. Naveo je da je zato sramota što je starješina Franjevačke misije jedan od tvoraca predstavke (ultimatuma) i što su svi franjevci iz nadbiskupije potpisnici ove predstavke.

Tokić je smatrao da prošlost i razvoj Barske nadbiskupije pokazuju da ona ne može dobiti albanski karakter, uprkos takvim težnjama potpisnika predstavke. Tvrdio je da je sudbina Barske nadbiskupije nerazdruživo povezana sa sudbinom Jugoslavije, i da na području nadbiskupije treba da žive zajedno Crnogorci, Albanci i drugi narodi. Poručio je da svako može da osjeća šta hoće i da govori kojim hoće jezikom, ali da je isticanje nacionalnosti besmisleno i da ako to čine sveštenici onda je to štetno po nadbiskupiju. Naveo je da nacionalnost ne može biti kriterijum za napredovanje u crkvenoj službi, i da svi sveštenici u nadbiskupiji imaju pravo da budu generalni vikari, konzulatori i sekretari, bez obzira na narodnost kojoj pripadaju. Smatrao je da je jedino važno da su sveštenici sposobni, i da imaju pozitivan stav prema Jugoslaviji. Tokić je izjavio da mu je jedan od potpisnika predstavke saopštio kako je don Simon Filipaj u jednom društvu u pripitom stanju izjavio: „Naša je majka Tirana, a ne Beograd“. Tokić je zaključio da „što trijezan misli, pijan izgovara“. Nadbiskup je naveo da kad bi istaknuti nacionalisti došli na vodeća mjesta u nadbiskupiji stvorili bi razdor među katolicima i poremetili dobre odnose između crkve i države u Crnoj Gori, i da bi to bilo na štetu nadbiskupije. Obavijestio je sve sveštenike da, kao i do tada, mogu biti njegovi gosti kada imaju posla u Ordinarijatu ili u Baru, ali da neće tolerisati da sveštenici napuštaju svoje župe, ostaju čitavu sedmicu u Ordinarijatu i drže sastanke koji su usmjereni protiv Ordinarijata.

Nakon ovoga Tokić se posvetio i slučaju don Iva Bušića i 31. oktobra 1966. godine posjetio je i obavijestio Komisiju za vjerska pitanja da je Bušić predao parohiju sve-

šteniku Filipaju, i da je preuzeo dužnost u Ulcinju.¹⁴ Tada se radikalizovao spor oko položaja Bušića, o čemu je Republička komisija izvijestila Saveznu komisiju za vjerska pitanja.¹⁵ Od 1962. godine ulcinjskom župom je rukovodio don Pavle Marvulić, koji je te godine penzionisan kao župnik u Tuzima i kao član Udruženja katoličkih sveštenika Crne Gore. On se potom preselio u Ulcinj, gdje nije bilo župnika pa je primio župu. No, nakon imenovanja Bušića, Marvulić mu nije htio predati dužnost – župu. Tako su se na jednom mjestu našla dva župnika i jedan kapelan koga je Marvulić angažovao. Nastali su nesporazumi i netrpeljivost što je izazvalo pažnju javnosti i medija, a u toj situaciji i vjernici su počeli da se dijele. Marvulić i kapelan su, naročito u vrijeme turističke sezone, strance odvrćali od odlaska na misu u veliku crkvu gdje je služio Bušić, već su strance svraćali u kapelu pri župskom stanu gdje su ova dvojica stanovali. Strancima su za Bušića govorili: „Nemojte ići u veliku crkvu na misu, jer tamo je jedan svećenik komunist“. Tako je došlo do sukoba i u ovom pitanju, a motivi tog sukoba su bili prvenstveno nacionalne i političke prirode. Marvulić kao Albanac i jedan od potpisnika predstavke nije htio da ustupi mjesto Bušiću koji je bio Hrvat-Jugosloven i „crveni pop“.

I situacija oko predstavke i nadbiskupovog odgovora se iskomplikovala. O tome je don Ivo Bušić sredinom 1967. godine pismom izvijestio Vilka Webera, sekretara Društva katoličkih svećenika u SR Hrvatskoj, a Komisija za vjerska pitanja Hrvatske je to pismo prosljedila crnogorskim kolegama.¹⁶ Bušić je naveo da je u nadbiskupiji i Ulcinju maha uzeo šovinizam albanskih sveštenika, da sveštenike koje su druge nacionalnosti nazivaju strancima i da im poručuju da napuste nadbiskupiju. Tvrdio je da je predstavka u stvari pokušaj da nadbiskupija pređe u albanske ruke i da se Primasija srpska nazove Primasijom albanskom. Smatrao je da nadbiskupov odgovor nije ništa smirio, već da ovi sveštenici idu dalje sa svojim zahtjevima. Poslali su delegaciju u Rim i u Beograd kod izaslanika Svete Stolice pri Vladi SFRJ monsinjora Maria Kanje. Bušić je ocijenio da ovi sveštenici uporno traže svoja „albanska prava“, da je od njih pretrpio niz uvreda i da su mu nakon povlačenja iz župe Sv. Đorđa u Ulcinj prijetili i ubistvom. Od ovih sveštenika optuživan je kod crkvene hijerarhije kao prokomunistički orijentisan. Te optužbe su upućene nadbiskupu i izaslaniku Vatikana pri Vladi SFRJ.

SVETA STOLICA RJEŠAVA SUKOB E U BARSKOJ NADBISKUPIJI

Sukobi u nadbiskupiji su izazvali pažnju Svete Stolice. To je bio jedan od razloga boravka izaslanika Svete Stolice Maria Kanje u Crnoj Gori od 28. maja do 1. juna 1967. godine.¹⁷ U Baru je boravio 28. maja i tada su ga posjetili gotovo svi sveštenici iz Bara i

14 DACG, 411, k. 20, Zabilješka o posjeti nadbiskupa barskog Aleksandra Tokića Republičkoj komisiji za vjerska pitanja 31. 10. 1966.

15 DACG, 411, k. 24, Republička komisija za vjerska pitanja – Saveznoj komisiji za vjerska pitanja, Titograd, 30. 12. 1968.

16 DACG, 411, k. 21, Komisija za vjerska pitanja Izvršnog vijeća SR Hrvatske – Komisiji za vjerska pitanja SR Crne Gore, Zagreb, 13. 7. 1967.

17 DACG, 411, k. 22, Zabilješka o posjeti Predsjedniku Izvršnog vijeća SR Crne Gore Vidoju Žarkoviću, izaslanika Sv. Stolice pri Vladi SFRJ mons. Maria Cagne, Titograd, 1. 6. 1967.

Ulcinja. Sudeći prema tvrdnjama don Iva Bušića, Kanja je imao razumijevanje za stavove potpisnika predstave, pa je na nagovor Kanje jedan od ovih sveštenika (Petar Perkoli) napustio Udruženje.¹⁸ Bušić je ovog sveštenika nazvao albanskim ideologom koji je namjeravao da postane pomoćni biskup. Kanja je oštro prigovorio nadbiskupu kada je saznao da je Bušić predsjednik Udruženja katoličkih sveštenika i nadbiskupu je rekao: „Vi umjesto da ga kaznite vi mu dajete bolje župe i odlikujete ga“.

Služba državne bezbjednosti (SDB) u Crnoj Gori je pomno pratila ova dešavanja i o tome je sačinila izvještaj.¹⁹ Izvještaj SDB-a je u potpunosti potvrdio ocjene don Iva Bušića. SDB je 1967. godine izvjestio da su sveštenici Barske nadbiskupije podijeljeni na nacionalnoj osnovi, i da je albansko sveštenstvo koristilo političke prilike za osvajanje pozicija u nadbiskupiji i za pridobijanje građana. Fratari skoro svih graničnih župa: Marstjepović, Filipaj, Jankaj i Marđokić su promovisali nacionalističke i šovinističke stavove. Prema ocjeni SDB-a, sveštenici Albanci nijesu uspjeli da potisnu ostale katolike sa rukovodećih položaja u nadbiskupiji, ali su uspjeli da nametnu svoju politiku nadbiskupu, koji se u stvari nije slagao s njima, ali je bio primoran da pod stalnim pritiskom pravi kompromise, naročito u pitanju razmjesta sveštenstva. Albanski sveštenici su uspjeli da u drugi plan potisnu sveštenike koji su htjeli da doprinose sređivanju odnosa između crkve i države. Predsjednika Udruženja katoličkih sveštenika don Iva Bušića su dobrim dijelom izolovali od ostalog sveštenstva i nadbiskupa, pod optužbom da je uvijek radio protiv interesa crkve. Svoje stavove su nametnuli apostolskom delegatu i izaslaniku Mariu Kanji. Kanja je bio nezadovoljan stanjem u Barskoj nadbiskupiji i to stanje je nazvao konfuznim. Kritikovao je rad sveštenika i za to je krivio Udruženje, navodeći da ono ne dozvoljava sveštenicima da se okrenu crkvi i njenim problemima. Kanja je naveo da je zabranjeno iz biskupskih konferencija ići u Udruženje. Nakon razgovora sa sveštenicima Albancima miješao se i u pitanja razmjesta sveštenika po župama, govoreći da Bušića nije trebalo poslati u Ulcinj, da Perkolića treba imenovati za provikara, i da se hitno imenuju konzulatori iz redova Albanaca.

Nadbiskup Tokić je pod pritiskom monsinjora Kanje morao da udovolji većini zahtjeva iz predstave. On je u februaru 1968. godine okupio sve sveštenike nadbiskupije i obavijestio ih da je odlučio da smijeni Rendića sa mjesta generalnog vikara i sekretara, i da za konzulatore postavi: Perkolića, Marstjepovića, Kolovića i Rendića.²⁰ Don Ivo Bušić je prigovorio da to nije dobro jer među konzulatorima nema člana Udruženja katoličkih sveštenika. Tokić je naveo da je to nemoguće, ali da vlast i svi znaju da on ima rodoljubiva osjećanja. Rendić nije bio zadovoljan odlukom o smjeni sa većih položaja i imenovanjem za konzulatora i izjavio je da će se žaliti na nadbiskupovu odluku. Bušić je naveo da su sveštenici Albanci imali veliki animozitet prema Rendiću, čak veći nego prema njemu. Na ovom sastanku sveštenici albanske nacionalnosti su nastavili da propagiraju naciona-

18 DACG, 411, k. 21, Komisija za vjerska pitanja Izvršnog vijeća SR Hrvatske – Komisiji za vjerska pitanja SR Crne Gore, Zagreb, 13. 7. 1967.

19 DACG, 411, k. 22, Sekretarijat za unutrašnje poslove SR Crne Gore – Služba državne bezbjednosti, Djelatnost klera u Crnoj Gori u 1967. godini, Titograd, 28. 10. 1967.

20 DACG, 411, k. 24, Pismo don Iva Bušića sekretaru Republičke komisije za vjerska pitanja Božu Martinoviću, Ulcinj, 13. 3. 1968.

lne ciljeve. Sveštenik Filipaj je predložio da se u Sv. Đorđu na Bojani sagradi crkva kao zavjetno svetište Majke Božje, koja bi se zvala Majka Božja Dobrog Savjeta, po ugledu na svetište Majke Božje u Skadru. Smatrao je da bi to trebalo započeti u godini kada se slavila 500-godišnjica smrti Skender-bega. Protiv ovog predloga se pobunio Perkolić koji je smatrao da ne treba miješati svetište sa Skender-begom i da bi to bilo miješanje u politiku. Sveštenik Jankaj je izjavio da Albanci imaju puno pravo da i sa religioznog stanovišta da slave Skender-bega.

NEZAVIDAN POLOŽAJ DON IVA BUŠIĆA

Nakon Tokićeve odluke sveštenici albanske nacionalnosti su bili zadovoljni jer je usvojena većina njihovih zahtjeva, a njihov sledeći cilj je bio da potisnu don Iva Bušića iz Ulcinja. Na rješenje nadbiskupa Tokića o premještanju Bušića u Ulcinj don Pavle Marvulić se žalio Kongregaciji *Propaganda fide* u Vatikanu.²¹ Prefekt *Propaganda fide* bio je kardinal Agagianian, školski drug Marvulića. U cilju rješavanja stanja u ulcinjskoj župi *Propaganda fide* je u decembru 1967. godine nadbiskupu Tokiću uputila pismo u kome je navela da dekret nadbiskupske kurije kojim je postavljen Bušić nije u skladu sa crkvenim pravilima. U pismu, koje su potpisali kardinal i prefekt Agagianian i podsekretar Eduardo Pekoraio, navedeno je, da uviđajući teške pastoralne prilike u Barskoj nadbiskupiji, mole nadbiskupa da don Bušića premjesti u drugu župu u nadbiskupiji, koja nije inferiornija od Ulcinja, i da se to uradi čim se za to ukaže prilika. Drugo rješenje je bilo da se Marvulić za dobro mira sam povuče i onda bi *Propaganda fide* sanirala nezakonitost dekreta kojim je Bušić postavljen za župnika u Ulcinju.

Nadbiskup je upoznao Bušića s ovim pismom, nakon čega je Bušić u februaru 1968. godine uputio pismo kardinalu Agagianianu. Bušić je smatrao da je Marvulić ovaj spor mogao s njim riješiti umjesto što se obratio Rimu, apostolskom delegatu u Beogradu i nadbiskupu. Bušić je izjavio da je spreman da se povinuje svakom razboritom rješenju, ali da u nadbiskupiji nije moguće pronaći župu koja odgovara ulcinjskoj i da ne može prihvatiti izbacivanje na ulicu. Kongregacija *Propaganda fide* je u martu 1968. godine odgovorila Bušiću da je apostolski delegat u Beogradu dobio instrukciju da sasluša zainteresovane po ovom pitanju kako bi se pronašlo rješenje. U međuvremenu, Marvulić je boravio u Rimu gdje je govorio protiv Bušića, a nadbiskup Tokić je rekao Bušiću da se protiv njega vodi kampanja jer je predsjednik Udruženja katoličkih sveštenika Crne Gore. Bušić je tražio pomoć od Komisije za vjerska pitanja. Naveo je: “Ne bi trebalo da me zapustite i napustite baš sada, jer moje je sve dato u službi našoj zemlji”.²²

Nadbiskup Tokić je sredinom juna 1968. od Kongregacije *Propaganda fide* dobio pismo u kome je obaviješten da što hitnije riješi pitanje ulcinjskih sveštenika i da stvori neki red jer je stanje nepodnošljivo i na štetu vjernika, i da ako nadbiskup Tokić nije u

21 DACG, 411, k. 24, Republička komisija za vjerska pitanja – Saveznoj komisiji za vjerska pitanja, Titograd, 30. 12. 1968.

22 DACG, 411, k. 24, Pismo don Iva Bušića sekretaru Republičke komisije za vjerska pitanja Božu Martinoviću, Ulcinj, 13. 3. 1968.

stanju da riješi ovo pitanje o tome obavijesti Kongregaciju, koja će preduzeti potrebne korake.²³ Tokić je potom pošao na Biskupsku konferenciju u Zagreb, a nakon toga u Rim, gdje se konsultovao i oko ovog pitanja.²⁴ Tokić je Bušiću savjetovao da prihvati prelaz u župu Šušanj u blizini Bara, koja je pripadala Kotorskoj biskupiji. Bušić je to odbio i tražio je da pređe u župu Titograd, ali Tokić to nije mogao da mu udovolji jer je ta župa data salezijancima. Bušić je tražio pomoć od Komisije za vjerska pitanja i istovremeno je naveo da se njegov rad ne cijeni. Naveo je:

S druge strane vidim da su me vlasti ostavile i niko ne misli na me ni o meni. Ja ću se nekako probiti kroz život, ali ovaj kraj će osjetiti moj gubitak, jer je moj život bio posvećen onome što je najvažnije danas a to je: bratstvu i jedinstvu naših naroda!

Bušić je predsjedniku Republičke komisije za vjerska pitanja Velizaru Perunoviću tvrdio da je pobornik jugoslovenstva i da je kao Hrvat dobar Jugosloven.²⁵ No, crnogorska vlast nije mogla ni htjela da se miješa u postavljanje sveštenika.

Tokić se nakon toga konsultovao s nadležnima u Rimu, Zagrebu i apostolskim delegatom u Beogradu, i ponovo je sugerisao Bušiću da prihvati župu Šušanj kod Bara.²⁶ Bušić je opet odbio i naveo da nadbiskup u ovom slučaju nema dovoljno autoriteta jer se plašio intirga don Marvulića u Rimu. Marvulić se hvalio da ima „vreću dokumenata“ protiv Tokića, a Tokić se plašio da će mu to potkopati funkciju.

Don Ivo Bušić je pao u nemilost pa je 1968. godine od kardinala Agagianiana dobio poslednju ponudu-ultimatum: ili da ide u penziju ili da pređe u župu Šušanj. Bušić je o tome izvijestio potpredsjednika staleškog Društva katoličkih sveštenika SR Hrvatske dr Franja Didovića.²⁷ Bušić je u oktobru 1968. godine prešao u župu Šušanj. Naveo je da je izbačen iz Barske nadbiskupije i da mu se to desilo jer je bio predsjednik Udruženja katoličkih sveštenika Crne Gore. Smatrao je da za to odgovornost ima i crnogorska vlast, jer je tvrdio da niko iz vlasti nije učinio ništa da ga zaštiti od progona. Tvrdio je da živi u bijedi, da gladuje i da je bolestan. Bušić je naveo da u Udruženje niko neće da pristupi i da i oni koji su u njemu osjećaju nelagodu. Strahovao je da će uskoro svi sveštenici napustiti Udruženje i da će on ostati „general bez vojske“. Komisiju za vjerska pitanja je prekorio zbog toga što su tako dozvolili da se potcijeni i poništi njegov rad u Udruženju i uopšte zasluge Udruženja na uspostavljanju odnosa između države i crkve. Crnogorska vlast nije mogla da se miješa u ovo, ali je nagradila Bušićev doprinos. Bušić je 1968. godine

23 DACG, 411, k. 24, Republička komisija za vjerska pitanja – Saveznoj komisiji za vjerska pitanja, Titograd, 30. 12. 1968.

24 DACG, 411, k. 24, Pismo don Iva Bušića sekretaru Republičke komisije za vjerska pitanja Božu Martinoviću, Ulcinj, 16. 6. 1968.

25 DACG, 411, k. 24, Pismo don Iva Bušića predsjedniku Republičke komisije za vjerska pitanja Velizaru Perunoviću, Ulcinj, 18. 10. 1968.

26 DACG, 411, k. 24, Republička komisija za vjerska pitanja – Saveznoj komisiji za vjerska pitanja, Titograd, 30. 12. 1968.

27 DACG, 411, k. 24, Savezna komisija za vjerska pitanja – Izvršnom vijeću SR Crne Gore, Komisiji za vjerska pitanja, Beograd, 10. 1. 1969.; Pismo Don Iva Bušića potpredsjedniku staleškog Društva katoličkih sveštenika SR Hrvatske dr. Franju Didoviću, Šušanj, 7. 11. 1968.

odlikovan Ordenom bratstva i jedinstva sa srebrnim vijencem. Republička komisija za vjerska pitanja je na sjednici u novembru 1968. godine donijela odluku da se kod Izvršnog vijeća izdejstvuje da mu se, kao predsjedniku Udruženja katoličkih sveštenika Crne Gore, obezbijedi mjesečna plata od 500 dinara preko budžeta Udruženja za naredni period.²⁸

U pismu apostolskom delegatu Mariu Kanji u Beogradu u novembru 1968. godine Bušić je naveo da je nakon 38 godina protjeran iz svoje matične Barske nadbiskupije, da je kažnjen nakon vjerne službe i istjeran u najzadnju župu Kotorske biskupije.²⁹ Bušić je naveo da formalni razlog zbog njegove aktivnosti u Udruženju nije pravičan, jer crkvene vlasti nikad nijesu zvanično zabranile takva Udruženja. Naveo je da je kardinal Agagianian uvažio sve tvrdnje don Pavla Marvulića i da mu je zato dao ultimatum: ili Šušanj ili penzija. Bušić je smatrao da je sve urađeno bez dokaza o njegovoj ikakvoj krivici. Zato je od Kanje tražio da mu kaže u čemu je njegova krivica. Kanja je Bušiću cinično odgovorio da njegovo premještanje nije nikakva kazna, već da je to priznanje Bušićevom sveštenučkom radu. Naveo je da je to premještanje Bušićeva velikodušna saradnja u sanaciji atmosfere u Ulcinju.

Komisija za vjerska pitanja je, na osnovu prepiske Bušić-Tokić-Kanja-*Propaganda fide* zaključila da stav prema Bušiću i njegovo premještanje iz Ulcinja u Šušanj nije stvar nadbiskupa Tokića, iako je on Ordinarij, već da je to djelo *Propaganda fide* i apostolskog delegata Kanje. Komisija je procijenila da je Tokić sa Bušićem u dobrim odnosima i da je Tokić u nekoliko slučajeva izlazio u susret Bušiću i uvažavao njegove sugestije. No, prema ocjeni Komisije, nadbiskup Tokić je u svojoj dijecezi bio dosta nemoćan, bez dovoljno autoriteta, konfuzan, zaboravan i neodlučan. Sveštenici, a još više hijerarhija, nijesu ga cijenili jer su smatrali da nije dovoljno pametan ni preduzimljiv. Komisija je dodala da se Tokić, pored toga, plaši svog položaja. Komisija je smatrala da je u ovom slučaju presudilo lično poznanstvo Marvulića i kardinala Agagianiana, odnosno presudio je stav *Propaganda fide* i izaslanika Kanje. Takođe, nakon intervencije *Propaganda fide* i izaslanika Kanje, nadbiskup Tokić je morao da pooštri odnos prema Udruženju katoličkih sveštenika i njegovim članovima. Zbog tih odluka don Ivo Bušić je morao da napusti nadbiskupiju. Nakon prelaska u Šušanj, Bušić se obratio članu Republičke komisije za vjerska pitanja Momu Pejanoviću kome je naveo da je nadbiskup Tokić imao negativan stav prema Udruženju, ali da to nije javno ispoljavao već da je proveo tihe sankcije.³⁰ Nadbiskup je pomoć koju je dobijao iz Vatikana dijelio sveštenicima koji nijesu bili članovi Udruženja. Postavljao ih je na položaje u nadbiskupiji, odnosno na mjesta konzulatora, dok članovi Udruženja nijesu imali funkcije u nadbiskupiji.

Iako se nije mijesala u postavljanje sveštenika crnogorska vlast nije htjela da se odrekne uticaja u nadbiskupiji koji je imao don Bušić. Kada je Bušić penzionisan vratio se da živi u Ulcinj 1970. godine. Bušić je molio sekretara Republičke komisije za vjerska

28 DACG, 411, k. 24, Zapisnik sa sjednice Republičke komisije za vjerska pitanja, Titograd, 26. 11. 1968.

29 DACG, 411, k. 24, Republička komisija za vjerska pitanja – Saveznoj komisiji za vjerska pitanja, Titograd, 30. 12. 1968.

30 DACG, 411, k. 28, Pismo Don Iva Bušića članu Republičke komisije za vjerska pitanja Momu Pejanoviću, Ulcinj, 26. 6. 1970.

pitanja Boža Martinovića da utiče na vlast da mu da veću penziju zbog njegovih zasluga.³¹ Žalio se da je izolovan i da ga je crkva odbacila. Bio je u lošim odnosima sa sveštenicima nadbiskupije, naročito sa Albancima, ali je naveo da se neće uklopiti u njihove ideje kao što je to uradio nadbiskup Tokić. Izjavio je da mu Tokić nije htio dati ni malu pozjamicu za koju ga je molio kada se vratio u Ulcinj. Republička komisija za vjerska pitanja je podržala predlog Opštinske konferencije Socijalističkog saveza radnog naroda, Opštinske skupštine i Opštinske konferencije Saveza komunista – Ulcinj da se don Bušić penzionise po diskrecionom pravu i da mu se prilikom odmjeravanja penzijskog osnova obezbijedi odgovarajući tretman adekvatan njegovom radu i zaslugama. Bušić je i dalje bio najpouzdaniji oslonac vlasti na području Barske nadbiskupije.

SMIRIVANJE SUKOBA

Nakon ovih odluka unutrašnji sukob u Barskoj nadbiskupiji se smirio ali je i dalje bilo netrpeljivosti. Nadbiskup je u januaru 1969. godine u Komisiji za vjerska pitanja tvrdio da prema njemu ne postoji neka opozicija i da su sveštenici uglavnom mirni bez neke akcije koja bi zasluživala veću pažnju.³² Ipak, naveo je da je značajan broj sveštenika albanske nacionalnosti protiv sveštenika iz Slovenije Jakova Rendića i da ga ne trpe. Rendić je premješten je sa dužnosti sekretara nadbiskupije na dužnost konzulatora i najavio je žalbu, ali ga je Vatikan odlikovan crvenim pojasom, što je bio način da se umiri. Tokić je odgovorio i na ostale zahtjeve iz predstavke.³³ Dao je odobrenje za prevod misala na albanski jezik, koga je preveo Filipaj i štampao na Tokićevom ciklostilu u nadbiskupiji. Ohrabeni ovim ustupcima sveštenici albanske nacionalnosti su tokom 1969. godine promovisali velikoalbansku politiku i isticali da je za ostvarenje tih ciljeva potrebna podrška građana albanske narodnosti.³⁴ Dali su političku podršku albanskim demonstracijama na Kosovu i u Tetovu koje su izbile 1968. godine, i isticali su da se albanski narod ne može miriti sa postojećim stanjem i tretmanom Albanaca u SFRJ, već da treba istrajati u borbi za ostvarenje nacionalnih zahtjeva.

Istovremeno, Tokić je nastojao da uticaj Barske nadbiskupije proširi i na susjednu skadarsku oblast u Albaniji, gdje su vjerske prilike bile izuzetno teške s obzirom na to da je Albanija 1967. godine postala prva država u svijetu koja je ustavom zabranila religiju. Nadbiskup je tokom posjete Komisiji za vjerska pitanja u januaru 1969. godine naveo da je u novembru 1968. godine iz Albanije prebjegla grupa od oko 15 lica, među kojima je bio i jedan sveštenik.³⁵ Tražili su pomoć nadbiskupa kako bi im crnogorske vlasti dozvolile da

31 DACG, 411, k. 28, Pismo Don Iva Bušića sekretaru Republičke komisije za vjerska pitanja Božu Martinoviću, Ulcinj, 29. 10. 1970.

32 DACG, 411, k. 24, Zabilješka o posjeti barskog nadbiskupa Aleksandra Tokića Komisiji za vjerska pitanja, Titograd, 17. 1. 1969.

33 DACG, 411, k. 28, Pismo Don Iva Bušića sekretaru Republičke komisije za vjerska pitanja Božu Martinoviću, Ulcinj, 29. 10. 1970.

34 DACG, 411, k. 27, Odnosi sa Katoličkom crkvom, Titograd, 28. 1. 1970.

35 DACG, 411, k. 24, Zabilješka o posjeti barskog nadbiskupa Aleksandra Tokića Komisiji za vjerska pitanja, Titograd, 17. 1. 1969.

ostanu kod svoje rodbine u Ulcinju, ali su ti ljudi nakon kratkog vremena vraćeni u Albaniju. Nadbiskup je naveo da ih tamo očekuju visoke kazne a sveštenika vjerovatno smrtna osuda. Nadbiskup je smatrao da prebjegle nije trebalo vraćati u Albaniju. Ovim postupcima je želio da, pored širenja uticaja Barske nadbiskupije u Albaniji, utiče i na Albance u Crnoj Gori, odnosno da se pokaže kao borac za njihova vjerska i nacionalna prava.

ZAKLJUČAK

Unutrašnji sukob u Barskoj nadbiskupiji je nastao zbog različitih koncepcija nadbiskupa Tokića i Ordinarijata s jedne strane, i većine sveštenika albanske nacionalnosti s druge strane. Nadbiskup je nastojao da, u skladu sa odlukama Drugog vatikanskog koncila, Protokola između SFRJ i Svete Stolice i osobenosti Barske nadbiskupije, sprovodi misionarske ciljeve i u tome se najviše oslanjao na sveštenike iz Slovenije, dok je zbog dobrih odnosa s crnogorskim vlastima tolerisao rad don Iva Bušića, predsjednika Udruženja katoličkih sveštenika Crne Gore. Sveštenici albanske nacionalnosti su htjeli da Barska nadbiskupija prvenstveno bude nacionalna institucija albanskog naroda u Crnoj Gori i nijesu trpjeli prisustvo sveštenika sa strane. Kako bi ostvarili svoje ciljeve zahtijevali su da im se daju glavne funkcije u Ordinarijatu i da se potisnu sveštenici sa strane, a naročito don Ivo Bušić. Nadbiskup Tokić nije mogao da riješi ove sukobe i zato su se umiješale Sveta Stolica i Kongregacija *Propaganda fide*.

Sveta Stolica je u slučaju predstavke 12 sveštenika i položaja don Iva Bušića procijenila da mora udovoljiti nacionalnim zahtjevima sveštenika Albanaca, jer su Albanci činili ogromnu većinu vjernika u Barskoj nadbiskupiji, ali pod uslovom da to ne ugrozi interese crkve. Pod uticajem Kongregacije *Propaganda fide* i izaslanika Maria Kanje udovoljeno je većem broju zahtjeva koje je 12 sveštenika albanske nacionalnosti istaklo u predstavi 1966. godine. No, Sveta Stolica nije htjela da dozvoli da se od nadbiskupije napravi albanska nacionalna institucija, da se na bazi nacionalizma zaoštavaju odnosi sa vlastima i da nacionalizam bude prepreka za misionarske ciljeve. Zbog toga je Tokić ostao nadbiskup, i nastavio je da radi na svom glavnom cilju, odnosno na misionarskim zadacima. Nova crkva u Titogradu, koja je otvorena 1969. godine, i titogradska župa su bili srž tog rada. Tu nije bilo kompromisa sa sveštenicima albanske nacionalnosti. Župa u Titogradu je bila osnova za Tokićevo nastojanje da pravoslavne Crnogorce vrati u nekadašnju vjeru. Zato je nadbiskup, suprotno obećanjima, početkom 1970. godine u Titograd doveo još jednog mladog sveštenika salezijanca iz Slovenije.³⁶ On je postavljen na dužnost pomoćnika titogradskog župnika Josipa Bakana. S obzirom na to da su oni bili salezijanci a da su svi albanski sveštenici – franjevci bili potpisnici predstavke, to govori i o rivalitetu dva monaška reda.

U unutrašnjem sukobu u Barskoj nadbiskupiji albanski sveštenici su ostvarili najveći dio zahtjeva i bili su zadovoljni time. To su smatrali važnim ostvaranjem, jer su tu situaciju koristili da u župama djeluju kao albanski nacionalni ideolozi. U tome su osjećali uticaji

36 DACG, 411, k. 27, Zabilješka o posjeti Republičkoj komisiji za vjerska pitanja nadbiskupa barskog Aleksandra Tokića, Titograd, 13. 3. 1970.

albanskih demonstracija na Kosovu i Makedoniji 1968. godine, kao i promjene politike u Albaniji od 1967. godine. Najveći poraz u ovim dešavanjima pretrpjelo je Udruženje katoličkih sveštenika Crne Gore, odnosno don Ivo Bušić. Sveta Stolica nije željela u svojim redovima politiku bratstva i jedinstva već misionarstvo u skladu sa potrebama crkve, a don Bušić je bio prepreka. Premještanjem Bušića iz Barske nadbiskupije Sveta Stolica je zadala težak udarac Udruženju. Albanski sveštenici su tako uspjeli da se oslobode uticaja, ne samo sveštenika Hrvata, već i sveštenika koji je bio jugoslovenski orijentisan. No, ni crnogorska vlast nije dozvolila potpuno gubljenje uticaja, pa je Bušića pomagala moralno i materijalno, a SDB je pažljivo pratio sve nacionalne i političke aktivnosti Ordinarija i sveštenika Barske nadbiskupije.

Sveta Stolica i Ordinarij su kroz nadbiskupiju htjeli da ostvare misionarske ciljeve, albanski sveštenici su htjeli da je pretvore u nacionalnu instituciju, a crnogorska vlast da aktivnosti nadbiskupije budu van politike i da ima detaljan uvid u njenu djelatnost. Na ovim interesima i relacijama odvijali su se unutrašnji sukobi u Barskoj nadbiskupiji u ovome periodu.

INTERNAL CONFLICTS IN BAR ARCHDIOCESE 1965–1970

Dragutin PAPOVIĆ

University of Montenegro, Faculty of Philosophy, 81400 Niksic,

Danila Bojovića bb, Montenegro

e-mail: papovicd@t-com.me

SUMMARY

The internal conflict in the Bar archdiocese was caused by the different conceptions of Archbishop Tokić and the Ordinariate on the one hand and the majority of ethnic Albanian priests on the other. The Archbishop sought to conduct missionary goals in accordance with the decisions of the Second Vatican Council, the Protocol between Yugoslavia and the Holy See and the peculiarities of the Bar archdiocese. In his work he mostly relied on Slovenian priests and due to good relations with Montenegrin authorities she tolerated the dealings of don Ivo Bušić, the president of the Association of Catholic Priests of Montenegro. The ethnic Albanian priests wanted the Archdiocese to be primarily a national institution of the Albanian people in Montenegro and did not like the presence of the priests from the outside. In order to achieve their goals they demanded the main positions within the Ordinariate and sought to limit the influence of the priests from the outside, especially don Ivo Bušić. Archbishop Tokić was unable to resolve these conflicts because of which the Holy See and the Congregation "Propaganda fide" interfered.

When it comes to don Ivo Bušić's petition and his position, the Holy See estimated that it had to satisfy the national claims of the Albanian priests because the Albanians constituted the vast majority of the churchgoers in the Archdiocese of Bar, but on condition that this would not jeopardize the interests of the church. Under the influence of the Congregation of "Propaganda Fide" and apostolic envoy Mario Kanja, the majority of requests put forward by 12 priests of Albanian nationality in 1966 were met. However, the Holy See did not want to allow the Archdiocese to become an Albanian national institution, its relations with the authorities to become tainted by the nationalism or for the nationalism to become an obstacle to its missionary goals.

Through the internal conflict in the Bar archdiocese, the Albanian priests managed to have most of their requests fulfilled and were satisfied by this. This was considered an important accomplishment, because they used the situation in the parishes to act as the Albanian nationalist ideologues. In this way their impact was felt in the Albanian rallies in Kosovo and Macedonia in 1968, as well as in the political changes in Albania in 1967. The Association of Catholic Priests of Montenegro sustained the biggest defeat in these events, particularly don Ivo Bušić. The Holy See did not want a policy of brotherhood and unity amongst their ranks, but a missionary work which would suit the needs of the church, and don Bušić was considered an obstacle. Moving Bušić from the Bar archdiocese the Holy See set a heavy blow to the Association. The Albanian clergy thus managed to break free of the influence, not only of Croat priests, but also the Yugoslav-oriented ones. However, Montenegrin authorities did not allow a complete loss of influence, so they supported Bušić both morally and materially, and the State Security

Service closely monitored all national and political activities of the Ordinariate and the priests of the Archdiocese of Bar.

The Holy See and the Ordinariate of the Archdiocese of Bar wanted to achieve their missionary goals, the Albanian priests wanted to turn the archdiocese into a national institution, while Montenegrin authorities wanted the archdiocese out of politics and to have a full insight into its activities. The internal conflicts in the Archdiocese of Bar in this period were inspired by such interests and relations.

Keywords: Bar archdiocese, Aleksandar Tokić, Albanian priests, Ivo Bušić, nationalism, Holy See, Sacra congregatio de propaganda fide

IZVORI I LITERATURA

- DACG, 411** – Državni arhiv Crne Gore, Podgorica (DACG), Republička komisija za vjerska pitanja (fond 411).
- Turčinović, J. (1986):** Drugi vatikanski koncil. Dokumenti. Zagreb, Kršćanska sadašnjost.
- Akmađža, M. (2003):** Uzroci prekida diplomatskih odnosa između Vatikana i Jugoslavije 1952. godine. *Croatia Christiana Periodica*, 27, 52, 171–202.
- Akmađža, M. (2004):** Pregovori Svete Stolice i Jugoslavije i potpisivanje protokola iz 1966. godine. *Časopis za suvremenu povijest*, 36, 2, 473–503.
- Andrijašević, M. Ž., Rastoder, Š. (2006):** Istorija Crne Gore od najstarijih vremena do 2003. godine. Podgorica, Centar za iseljenike Crne Gore.
- Folić, Z. (2007):** Država i vjerske zajednice u Crnoj Gori 1945–1965. Podgorica, Istorijski institut Crne Gore, Centralna narodna biblioteka „Đurđe Crnojević“, Cetinje.
- ILCG** – Istorijski leksikon Crne Gore, 5. Podgorica, Daily Press, VIJESTI, 2006.
- Pirjevec, J. (2013):** Tito i drugovi, II deo. Beograd, Laguna.
- Radić, R. (2002):** Država i verske zajednice 1945–1970. Drugi deo: 1954–1970. Beograd, Institut za noviju istoriju Srbije.